

Жанна Янковська

доктор філологічних наук, професор,
кафедра культурології та філософії,
Національний університет
«Острозька академія», м. Острог

ORCID: 0000-0002-7846-2796
Email: zanna.malva@gmail.com

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК: НА СТОРОЖІ РІДНОГО СЛОВА ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація: Постать Пантелеймона Олександровича Куліша у нашій культурі є надзвичайно помітною та визначальною, адже він був особистістю свого часу, громадським діячем, інтелегентом. Усі його твори й праці ще на сьогодні не видані. Не одне покоління науковців займалося і продовжує студіювати його творчу й інтелектуальну спадщину. Саме тому його працями та художніми творами цікавилися українські вчені від часів їх опублікування й до сьогодні, щоразу відкриваючи у них нові смисли.

У кожен період розвитку української гуманітаристики ці дослідження поглиблюються у зв'язку із застосуванням нових методів та підходів.

Більш пильного та прискіпливого погляду потребують літературно-критичні праці письменника. Літературно-критичні статті науковця є свідченням і його широкої ерудиції, й разом з тим – чіткої громадянської позиції. У них прочитується не лише думка про твір чи загалом творчість конкретного письменника чи поета, але й про ставлення до української мови й культури загалом. Вони більше вивчалися вченими з погляду оцінки творчості того чи іншого письменника або літературного періоду чи напрямку. Але, варто звернути увагу на те, що водночас у цих працях П. Куліш неодноразово наголошує на значимості збереження української мови та національної культури. Письменник, проживаючи та працюючи в умовах імперської цензури, завжди був ревним захисником рідної мови, культури, національних інтересів українців. Власне, розглянути окремі літературно-критичні розвідки під таким кутом зору і є основною метою цієї статті, адже такі праці П. Куліша займають помітне місце у парадигмі постання українського літературознавства та фольклористики як наукових галузей гуманітаристики на питомо національній основі.

Ключові слова: П. Куліш, літературно-критичні праці, українська мова, національна культура.

Zhanna Yankovska

Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Department of Cultural Studies and Philosophy,
The National University of Ostroh Academy, Ostroh

PANTELEIMON KULISH AS LITERARY CRITIC: PROTECTING THE NATIVE LANGUAGE AND NATIONAL CULTURE

Abstract: The figure of Panteleimon Kulish is particularly prominent and influential for Ukrainian culture. But not all his works have not been published yet. Numerous of generations of scholars have studied his literary heritage and research works. These studies have been more and more elaborated with every stage in the Ukrainian humanities' development due to the application of new research methods.

Intersectionality of the writer's literary and research interests determines the approaches to the study of his copious achievements as an author, poet, historian, translator, folklore researcher, literary critic, publisher, and social activist. Since his literary and research works were first published and up to nowadays, they have been studied by M. Kostomarov, O. Bodianskyi, M. Zerov, V. Petrov, O. Vertii, Ye. Nakhlik, Ya. Harasym, V. Ivashkiv, O. Fedoruk and many other scholars.

Nevertheless, his works devoted to literary criticism require more rigorous scrutiny. They have been studied mainly from the perspective of P. Kulish's evaluation of various works by particular writers. The attention should be drawn to the fact that, in the meantime, he repeatedly emphasized the importance of preserving the Ukrainian

language and national culture, its uniqueness and significance. As a matter of fact, the analysis of certain literary criticism studies through this perspective is the main purpose of the article.

Having conducted this study, it is necessary to conclude that living under conditions of the imperial censorship, total prohibition of everything related to Ukrainian culture, P. Kulish was always a zealous advocate of the native language, culture and national interests of the Ukrainians. Such views are widely presented in his literary criticism' works and serve as the basis for the main analyzed material. After all, he proved it by all his life, including his literary works.

Key words: Panteleimon Kulish, literary criticism' works, the Ukrainian language, national culture.

Постать Пантелеймона Олександровича Куліша в нашій культурній спадщині займає дуже помітне місце і завжди згадується поряд з іменами Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших відомих українців, які зробили для України дуже багато й прославили її в усьому світі. П. Куліш був гуманітарієм універсального ґатунку, енциклопедичного складу розуму й досягнув вершин наукової діяльності та творчих успіхів своєю надзвичайною працездатністю. Він зробив помітний вклад у мовознавство, фольклористику, етнографію, літературознавство, історію, філософію, був письменником і поетом, перекладачем, знавцем Святого Письма, видавцем та громадським діячем.

Інтердисциплінарність творчих та наукових зацікавлень письменника зумовлює відповідно й підходи до вивчення його вельми осяжного доробку. Дослідженням творів і праць П. Куліша займалися М. Костомаров, О. Бодяньський, М. Зеров, В. Петров, О. Вертій, Є. Нахлік, Я. Гарасим, В. Івашків, О. Федорук та багато інших учених. І ще не одне покоління науковців відкриватимуть нові сторінки його творчого генія, оскільки потенціал творів і праць митця невичерпний. Відрадно, що в останні роки розпочато роботу вчених над здійсненням повного видання творів П. Куліша, яке, як передбачається, може сягнути близько 50-ти томів. Уже перевидано його фольклорно-етнографічну збірку «Записки о Южной Руси» та деякі інші твори.

На сьогодні найбільше, мабуть, досліджена його авторська проза, зокрема роман «Чорна рада» та оповідання. У своїх студіях я також аналізувала фольклористичні зацікавлення й прозу П. Куліша під певним кутом зору, що сконцентровано відображено у монографіях «Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша» [11] та «Фольклоризм української романтичної прози» [10]. Проте варто сказати, що більш пильного та прискіпливого погляду потребують його літературно-критичні праці. Вони вивчаються та згадуються в основному з погляду оцінки П. Кулішем творчості того чи іншого письменника або конкретного твору, іноді присвячені виходу окремої книги, приурочені пам'ятній даті. Є окремі спроби розглянути його діяльність як літературного критика в контексті поступування літературознавчої галузі. Але треба звернути увагу на те, що водночас у цих працях

П. Куліш неодноразово акцентує на значимості збереження української мови, розвитку української літератури та національної культури, наголошує на її унікальності й значенні – і все це в умовах тотальних заборон усього українського. Власне, розглянути окремі літературно-критичні розвідки під таким кутом зору і є основною метою цієї статті.

П. Куліш був видатною особистістю свого часу, інтелігентом, хоча, за спогадами сучасників, мав непростий характер. Він весь час знаходився в пошуку: знаходив, падав, помилявся, знову шукав, намагаючись дійти істини. Але хоч якими неоднозначними були його шукання, як не ламало його життя, завжди залишався відданий своїм переконанням, своєму народу, національній ідеї, намагався якомога вище піднести та зберегти свою рідну мову, культуру. За це й був на десятиліття викреслений зі списку українських письменників та відомих діячів у радянські роки.

Літературно-критичні статті науковця є свідченням і його широкої ерудиції, й разом з тим – чіткої громадянської позиції. У них прочитується не лише думка про твір чи загалом творчість конкретного письменника чи поета, але й про ставлення до української мови й культури загалом. Серед найвідоміших його статей можна назвати такі, як «Дві мови, книжна й народня», «Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті», «Характер и задача украинской критики», «Слово над гробом Шевченка», «Перегляд українських книжок», «Народні оповідання Марка Вовчка», «Об отношении малороссийской словесности к общерусской», «Передне слово до громади (погляд на українську словесність)» та багато інших. Ознайомившись із цими статтями загалом, можемо стверджувати, що із них постає досить детальний огляд української літератури, починаючи від І. Котляревського, М. Гоголя та Г. Квітки-Основ'яненка до Марка Вовчка із чіткою позицією автора щодо захисту та піднесення рідного слова.

Як відомо, 20-60-ті роки XIX століття в умовах Російської імперії для України та її народу виявилися дуже складним періодом, коли різноманітними Указами та Циркулярами табу було накладено на українську мову, культуру, друковані видання та ін. Результатом такої державної політики, окрім іншого, став розгром та арешт кирило-мефодіївців, котрі вбачали майбутнє в об'єднанні слов'янських народів на

рівноправній основі. Нові імперські закони підносили й утверджували офіційну мову на всіх рівнях, занедбуючи національну культуру, дарма що, як писав П. Куліш у статті «Дві мови, книжна й народня», «отта словесность, колись монастирська Болгарська, підправлена трошки, ніби нехотя, українським словом, потім академічна, помазана Польщиною, а далі пересяжена до столиць і Московською мовою круто замішана – пише собі да й пише, друкує да й друкує, радить да й радить, учить да й учить, судить да й судить, мало вважаючи або й зовсім не вважаючи на мужиків і на їх здорове, голосне, чисте слово» [7, с. 96]. Письменник констатував і щиро шкодував за тим, що раніше «ніхто не домисливсь, що та ніби делікатна мова віщує смерть рідній словесності», та наголошував на тому, що та імперська влада «силкується – не то в нас, да й на сівері – із людей Руських зробіть людей Російських» [7, с. 96].

Учений уже тоді вбачав небезпеку такої мовної політики та висловив повагу до рідного слова, оскільки, як він зазначив далі, «не будучи бо всенародною, та новокована мова заводить по городах грядки, а по селах грядочки да й сіє на тих грядках і грядочках які хотя чувства і мислі. Щороку ширшають тії посіви, а не з народу беруться для того зернята. Нехай же збагне, хто здужає, чим воно пахне отте протинародне розумове господарство і до якого кінця воно простує, розростаючись по Руському мирові і беручи для себе зерня та не з народнього животворного слова!» [7, с. 97].

Проте саме в умовах таких заборон, як протидія, постає і набирає сили національна свідомість народу. Пригнічені особисті та національні почуття викликають жагу до самоствердження, що породжує більш виразні форми ідентичності – ототожнення себе з рідним етносом, його культурою, звичаями, традиціями. Як пише О. Вертій, «заборони українського слова, культури і літератури не просто викликали, а й загострили необхідність звернутися до виробленого упродовж віків запасу народних уявлень про людину і світ, спонукали поставити їх на злобу дня у відповідності з потребами часу і таким чином показати природу духовної самобутності української нації як основу і джерело подальшого розвитку ідентичності української літератури» [2, с. 112].

Характеризуючи культурне життя кінця XVIII – першої половини XIX століття, О. Борзенко серед українського письменства умовно виділяв «дві літературні генерації: просвітницько-сентименталістську й романтичну, які, хай і різною мірою, свідомо чи не завжди свідомо, виявляли свою причетність не лише до творення окремої літератури, але й до накреслення образу новочасного українського життя» [1, с. 4]. Можна сказати, що П. Куліш сконцентрував у собі основні

ідеї обох цих генерацій, з перевагою, звичайно ж, романтичної. Як й інші письменники свого часу, він задекларував любов та повагу до своєї українськості та українства загалом не лише художніми творами (поезією, першим історичним романом «Чорна рада», оповіданнями), але й фольклорно-етнографічною збіркою «Записки о Южной Руси» та літературно-критичними статтями, що написані у тому ж дусі.

Основне завдання романтиків полягало у прагненні дослідити та донести широкій людності знання, які підкреслюють національну самобутність українців і полягають у фіксуванні моральних, культурних цінностей, збереженні та переданні наступним поколінням життєвого досвіду предків. Суголосними із цим судженням є слова М. Яценка: «На відміну від переважної екстравертності просвітницького реалізму, що замикав психологічну діяльність героїв на зовнішній світ, романтики зосередили увагу на розкритті внутрішнього життя людини (принцип інтравертності), що призвело до перевороту в пізнанні психології особистості» [12, с. 284].

Уперше погляди тогочасної інтелігенції, в тому числі й письменників, майже повністю були спрямовані на українську «провінцію», «маленьку Італію», як її називали петербурзькі художники, її народ, культуру, котру опоетизовували, часто бачили в ній «рай», кризь «шпарки» якого (як нотки реалізму) просвічувалося «пекло». У цей час, як написав вищезгаданий автор, «правомірно говорити про бажання дистанціюватися від попереднього етапу українського історичного буття як такого, що позначений суттєвими помилками, одна з яких – нехтування народною темою як питомо українською» [12, с. 284]. Таке «дистанціювання» й зумовило в розвитку літератури й літературної критики постання доби, коли, за словами О. Галича, «почали руйнуватися усталені класицистичні канони й окреслюватися певні кроки в напрямку до нового, кращого розуміння природи й призначення словесного мистецтва» [3, с. 62].

Україна стала жити своїм духовним життям без державності та «царства», і література у цьому новому бутті посіла почесне місце. Стосовно того, що наша література мала стати українською не лише за мовою написання, але й за духом, за відображенням світоглядних основ власного народу, П. Куліш наголошував: «Що с того за користь буде, що ми Українських книжок наплудимо, да Вкраїнського духу с книжок не роспустимо? Не честь нам, не подоба чужими тропами ходити; треба нам свій путь до Парнасу прокладувати» [7, с. 100]. І хоч у художній спадщині відомих тогочасних українських письменників-класиків першої половини XIX століття (М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша та ін.) є твори й російською мовою, проте вони найчастіше містять

цікаві відомості про Україну, чимало перфектних українізмів й акумулюють в собі унікальну інформацію про українців як народ-націю зі своєю самобутньою культурою в умовах великоросійського царства. Варто наголосити, що такі твори (окрім М. Гоголя) не стали визначальними у доробку цих письменників. Визнання їм принесли саме твори українською мовою.

Вважаючи саме рідну мову головним інструментом письменника, П. Куліш у статті «Об отношении малороссийской словесности к общерусской», яка є дуже неоднозначною серед його теоретичних студій, захоплюється Квітчиною «Марусею» й слушно говорить про те, що художній твір, написаний не рідною автору мовою або перекладений, не може так зачепити емоційно, торкнутися серця читача (в цьому також, навіть у теоретичній, здавалося б, праці проявляються кордоцентричні ідеї вченого), адже, як відомо, до цієї повісті Г. Квітка-Основ'яненко також писав твори російською мовою, які, проте, не принесли йому такої слави: «Замечателен этот факт и нам нельзя на нём не остановиться, что один и тот же писатель, произведя на читателей неотразимое впечатление малороссийским языком, оставлен ими без внимания на великоросском. Здесь мы видим доказательство, какая тесная связь существует между языком и творящею фантазией писателя и в какой слабой степени передаёт язык другого народа понятия, которые выработались не у него и составляют чужую собственность. Как в песне музыка, так в книге язык есть существенная часть изящного произведения, без которой поэт не вполне действует на душу читателя» [8, с. 469]. Пізніше у статті, приуроченій спеціально Квітчиним повістям («Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті (Слово на новий виход Квітчиних повістей)») учений, протиставляючи російськомовні та україномовні повісті Г. Квітки-Основ'яненка, справедливо надає перевагу написаним рідною мовою (додамо – ще й на рідному діалекті), вже тоді заявивши, що саме вони принесли Квітці славу письменника вже у зрілому віці, «бо хто ж тепер стане читати його недорік “Халявських” та “Столбикових” і всякі інші оповідання іноязичною мовою? Не його була мова, – не дала ж вона йому й серцем до серця промовляти. Бо до чужого не заговориш так, як до рідного, і чужим язиком не досягнеш до чужого серця» [6, с. 496].

П. Куліш відкрито заперечує загальнодержавність російської мови та думку про непридатність української (як стверджували тоді російські письменники, – «наречія») для написання високохудожніх творів: «Нам очень добродушно советуют (тут письменник виявився дуже толерантним – Ж. Янковська) оставить разработку малороссийского языка посредством художественных созданий, но это советуют люди,

не имеющие понятия о том, какое влияние имеет высокоразвитая сила и красота родного слова на нравственное, а вместе с тем и на вещественное благосостояние целого племени» [8, с. 474].

Надзвичайно шанував і надавав великого значення П. Куліш творчості Т. Шевченка. Дуже високо письменник оцінював його досконале володіння українським словом, особливо поетичним. Про це багато писав і згадував, а у статті «Передне слово до громади (Погляд на українську словесность)» наголосив: «Розпочав нам Шевченко довгу і широку, справді вже рідну пісню, – пішла луна по всій Україні. І не всує ж голос його понад Дніпром-Славутом розлягався: ось уже й на його віку почали озиватись голосніє речі не з того, то з іншого кінця рідного краю» [9, с. 505].

Як не дивно, але в умовах, як було зазначено, тотальних утисків та заборон у той час постає нова українська література, з'являються високохудожні твори, якими захоплюється П. Куліш і які увійшли в золотий фонд української літературної класики. Не можна залишити поза увагою його відгук «Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги “Народні оповідання Марка Вовчка”» на прозові твори зазначеної у назві авторки, де він пише: «Прелесть языка в этих рассказах дивная! Казалось, после Шевченка нечего было требовать больше от малороссийского языка, но г. Марко Вовчок рассыпал в своих рассказах такие богатства родного слова, что, я уверен, сам Шевченко придёт в изумление» [5, с. 482–483]. Це була неабияка похвала із уст П. Куліша, а на такі похвали, як відомо, він був не вельми щедрий. До того ж, як відомо, для самої Марії Вілінської українська мова з дитячих років не була рідною. Вона вивчила її уже в досить зрілому віці, свідомо. Сучасники згадують, що найвищою оцінкою у відношенні письменника до мови та культури народу (зараз ми це назвали б фольклоризмом) було, коли П. Куліш називав кого етнографом. Про Марка Вовчка він написав так: «Автор трудился как этнограф, но в этнографии оказался поэтом» [5, с. 483].

Як можемо помітити, часто П. Куліш пише свої відгуки на українські художні твори російською мовою. Можемо припустити, що робить він це, звичайно ж, не з метою показати своє знання цієї мови або, тим більше, схилитися перед нею як перед великодержавною. Справа в тому що теоретичні засади українського літературознавства ще тільки закладалися. Окрім того, очевидно, було й бажання, аби його розмисли про українську літературу були прочитані й почуті російськими критиками. Він намагався й до них донести думки про високу вартісність рідної мови, культури, їх рівноправність серед інших слов'янських народів. Але є у нього статті та рецензії вже у той час написані й українською мовою. Наприклад, у статті

«Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті (Слово на новий виход Квітчиних повістей)» вчений, стверджуючи рівноправність усіх мов і культур, зосібна, наголошуючи на слов'янських, зазначає: «Отсе ж не дурно оживають національності: се народи заявляють перед світом своє право на духовне господарство поруч із іншими народами» [6, с. 488].

Суголосно із П. Кулішем, відкидаючи будь-яке схилання перед іноземщиною, О. Бодяньський у своїй магістерській дисертації «О народной поэзии славянских племён» фактично запрограмував шлях й української гуманітаристики, зазначаючи: «Минула вже пора звабних ідей космополітизму. Минула вже пора мавпування. Ні, в теперішній час всякий народ хоче залишатися тим, чим він є, чим він може стати, хоче бути собою, жити своїм корінним життям, мислити своєю головою, відчувати своїм серцем, бажати своєю волею» [Цит. за вид.: 4, с. 24]. Беззаперечно, ці слова не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Отже, можемо стверджувати, що коли зібрати до купи думки П. Куліша про рідну мову, культуру, стосовно творчості й окремих творів сучасних йому письменників (що, звичайно, у студії такого обсягу в повній мірі зробити неможливо), то матимемо справжній маніфест українськості в умовах царизму, бездержавності, чому і сьогодні, маючи державність, можемо повчитися. Тому в результаті студювання поставленої проблеми висновуємо думку, що, живучи та працюючи в умовах імперської цензури, П. Куліш завжди був ревним захисником рідної мови, культури, національних інтересів українців. Такі погляди широко представлені в його літературно-критичних працях, являючи собою фактично підґрунтя для основного аналізованого матеріалу. Зрештою, це він ствердив усім своїм життям і, в тому числі, художньою творчістю.

1. Борзенко О. Сентиментальна провінція: Нова українська література на етапі становлення. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. 322 с.

2. Вертій О. Народні джерела національної самобутності української літератури 70-90-х років XIX століття: монографія. Суми: Собор, 2005. 486 с.

3. Галич О. Теорія літератури. К.: Либідь, 2001. 488 с.

4. Дей О. Фольклористична діяльність Осипа та Федора Бодяньських. *Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських*. К.: Наукова думка, 1978. С. 13–52.

5. Куліш П. Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги «Народні оповідання Марка Вовчка». *Твори в двох томах. Том другий*. К.: Дніпро, 1989. С. 477–484.

6. Куліш П. Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті (Слово на новий виход Квітчиних

повістей). *Твори в двох томах. Том другий*. К.: Дніпро, 1989. С. 488–504.

7. Куліш П. Дві мови, книжна й народня. *Науково-педагогічна спадщина: вибрані твори*. Умань, 2008. С. 91–101.

8. Куліш П. Об отношении молороссийской словесности к общерусской (Эпилог к Чёрной раде). *Твори в двох томах. Том другий*. К.: Дніпро, 1989. С. 458–476.

9. Куліш П. Передне слово до громади (Погляд на українську словесность). *Твори в двох томах. Том другий*. К.: Дніпро, 1989. С. 504–512.

10. Янковська Ж. Фольклоризм української романтичної прози: монографія. Львів: НВФ «Українські технології», 2016. 610 с.

11. Янковська Ж. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша: монографія. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. 182 с.

12. Яценко М. Романтизм. *Історія української літератури XIX ст. У 2 кн., кн. 1*. К.: Либідь, 2005. 656 с.

References

1. Borzenko O. (2006). *Sentymentalna provintsia: Nova ukrainska literatura na etapi stanovlennia*. [Sentimental Province: New Ukrainian Literature at the Formation Stage]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 322 s. (in Ukrainian).

2. Vertii O. (2005). *Narodni dzherela natsionalnoi samobutnosti ukrainskoi literatury 70-90-kh rokiv XIX stolittia: monografiia*. [National sources of national identity of Ukrainian literature of the 70-90s of the XIX century: monograph]. Sumy: Sobor, 486 s. (in Ukrainian).

3. Halych O. (2001). *Teoriia literatury* [Literature theory]. Kyiv: Lybid, 488 s. (in Ukrainian).

4. Dei O. (1978). *Folklorystychna diialnist Osypa ta Fedora Bodianskykh. Ukrainski narodni pisni v zapysakh Osypa ta Fedora Bodianskykh*. [Folklore activities of Osip and Fyodor Bodiansky]. Kyiv: Naukova dumka, S. 13–52. (in Ukrainian).

5. Kulish P. (1989). *Vzgliad na malorosiiskuiu slovesnost po sluchaiu vyhoda v svet knigi «Narodni opovidannia Marka Vovchka»*. [A look at Little Russian literature on the occasion of the publication of the book "National Opinion of Mark Vovchok"]. *Tvory v dvokh tomakh. Tom drugyi*. Kyiv: Dnipro, S. 477–484. (in Ukrainian).

6. Kulish P. (1989). *Hryhorii Kvitka (Osnovianenko) i yoho povisti (Slovo na novyi vykhod Kvitchynykh povistei)*. [Hryhoriy Kvitka (Osnovyanenko) and his Tales (A Word for the New Outlet of Flowers' Tales)]. *Tvory v dvokh tomakh. Tom druhyi*. Kyiv: Dnipro, S. 488–504. (in Ukrainian).

7. Kulish P. (2008). *Dvi movy, knyzhna i narodnia*. [Two languages, book and folk]. *Naukovo-pedahohichna spadshchyna: vybrani tvory*. Uman, S. 91–101. (in Ukrainian).

8. Kulish P. (1989). *Ob otnoshenii malorossiiskoi slovesnosti k obscherusskoi (Epilog k Chornoi rade)*. [About the attitude of the Molorosky literature to the all-Russian (Epilogue to the Black Council)]. *Tvory v dvokh tomakh. Tom druhyi*. Kyiv: Dnipro, S. 458–476. (in Russian).

9. Kulish P. (1989). *Perednie slovo do hromady (Pohliad na ukrainsku slovesnost)*. [Foreword to the bulk (Looking at Ukrainian literature)]. *Tvory v dvokh tomakh. Tom druhyi*. K.: Dnipro, S. 504–512. (in Ukrainian).

10. Yankovska Zh. (2007). *Folklorystychna diialnist Panteleimona Kulisha: monohrafiia*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 182 s. (in Ukrainian).

11. Yankovska Zh. (2016). *Folklorizm ukrainskoi romantychnoi prozy: monohrafiia*. [Folklorism Ukrainian romantic prose: monograph]. Lviv: NVF «Ukrainski tekhnolohii», 610 s. (in Ukrainian).

12. Yatsenko M. (2005). *Romantyzm. [Romanticism]. Istorii ukrainskoi literatury XIX st. U 2 kn., kn. 1*. K.: Lybid, 656 s. (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.25.21>

УДК 616.001: 101: 316

Володимир Ятченко

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки підприємств та соціальних технологій,
Державний університет телекомунікацій

ORCID: 0000-0003-0533-8580

Email: yatchych@ukr.net

Оксана Олійник

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-0568-7940

Email: o_oliinyk@ukr.net

СОЦІАЛЬНА ТРАВМА ЯК КОНФЛІКТОГЕННИЙ ЧИННИК В УКРАЇНОЗНАВСТВІ Й УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

Анотація. В статті розглядаються аспекти взаємозв'язку феноменів соціальної травми й соціального конфлікту, особливо в умовах сучасного українського соціуму, а також в контексті проблематики українознавчого дискурсу. Автори відзначають виняткову важливість явища соціальної травми в самопочутті, в життєвій програмі особистості, в колективній самоідентифікації соціальних груп, зокрема націй, а разом з цим проблематики й специфіки вияву соціальної травми в філософському й соціологічному знанні. Соціальна травма здатна впливати на розуміння особистістю сенсу свого існування, інтерпретацію напрямку розвитку соціальних процесів, змісту міжособистісних та міжгрупових стосунків у соціумі. Будучи наслідком поразки однієї зі сторін соціального конфлікту, травма сама може перетворитись на конфліктогенний чинник в суспільному організмі. Автори заакцентовують різноплановий вплив соціальної травми на виникнення й протікання соціальних конфліктів у міжособистісній і міжгруповій сферах в історії та в сучасних реаліях українського суспільства. Підкреслюється, що соціальна травма може бути породженою не тільки дійсними, але й вигаданими подіями, що також здатне викликати соціальні конфлікти. В статті відзначена надзвичайно важлива роль ціннісних позицій суб'єктів соціального конфлікту в ранжуванні травматичних подій в конвенції українознавчих досліджень, показаний вплив цих позицій на міжетнічні, міжкласові стосунки в Україні. Аналізу піддані також особливості зв'язку соціальної травми з соціальними конфліктами в житті сучасного українського соціуму в ситуації постправди. Автори підкреслюють, що особливо небезпечним для суспільства є провокування соціального конфлікту засобами створення ситуації постправди, якщо постпіврада спекулює на дійсній або намисленій соціальній травмі. Посталий на цьому ґрунті соціальний конфлікт буде глибоким і тривалим. Маніпулювання історичними фактами шляхом поміщення їх в ситуацію постправди ілюструється в статті фактами зі сфери гібридної війни, яку веде Російська федерація на східних теренах України. В статті досліджується ряд аспектів впливу соціальної травми на соціальні конфлікти в умовах аномії в духовному житті українського соціуму.